

УДК 821.161. 2 „XIX“ = 03

О. М. Лопушанська,
аспірант

(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка)

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ФОНДУ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті розглянуто особливості відтворення фразеологічних одиниць німецькою мовою, окремо звернуто увагу на застосування методів перекладу, які забезпечують повне чи часткове збереження або втрату образної семантики мовних одиниць оригіналу; проаналізовано шляхи досягнення адекватності у перекладах О. Кобилянської.

Останнім часом дедалі частіше увага науковців зосереджується на мовних засобах у плані вираження ними індивідуальної чи групової картини світу та ментальності; найважливішими з них виступають фразеологічні одиниці, які завжди якоюсь мірою відбивають світогляд народу, суспільний лад, ідеологію своєї епохи. Починаючи з 30-х років минулого століття, було видано чимало праць, які з різних позицій висвітлюють основні питання фразеологічної теорії, у розвиток якої вагомих внесок зробили В. М. Телія, М. М. Шанський, І. І. Чернишова, Л. Г. Скрипник, Р. П. Зорівчак, І. Г. Чередниченко та ін. Проте проблема відтворення фразеологічних одиниць німецькою мовою в перекладах О. Кобилянської обмежується лише кількома заувагами у працях дослідниці Я. М. Погребенник [1], що й зумовлює **актуальність** даної розвідки. Виявлення особливостей передачі фразеологізмів німецькою мовою в перекладах О. Кобилянської, що визначає **мету** даної статті, дасть змогу встановити, наскільки вдалось перекладачці при застосуванні всієї палітри методів перекладу відтворити конотативну образність та експресивність фразем оригіналу. **Об'єктом** дослідження виступають фразеологічні звороти мов оригіналу та перекладу, **предметом** аналізу – особливості відтворення образної семантики та конотативних нашарувань. **Матеріалом** для статті послужили українські першоджерела в німецькомовних версіях О. Кобилянської.

Розвиток та становлення фразеології відображають історичну, культурологічну, етномовну специфіку мови. Культурно-національна своєрідність фразеологізмів зумовлена тим, що в образах закріплені і відтворюються фрагменти побутово-емпіричного, історичного та духовного досвіду народу, пов'язаного з його культурними традиціями Л. Самойлович відзначає, що фразеологія притягує етнокультурні елементи у свою мовну систему, а потім відшліфовує і відточує їх на компонентному та семантичному рівнях за допомогою мовців. Таким чином, завдяки фразеології можна проникнути в далеке минуле не лише мови, а й історії та культури її носіїв [2: 224].

У словесній тканині художнього твору фразеологізми завжди сприймаються як органічні, невід'ємні елементи тексту, стильотворчі одиниці, бо їм притаманна стилістична забарвленість, що служить засобом вираження суб'єктивно- та об'єктивно-модальної оцінки. Особливістю цих мовних одиниць є те, що їх зміст не виводиться із значень компонентів: іноді значення фразеологізму немотивоване, іноді фразеологізм містить метафоричне порівняння, побудований на гіперболі, метонімії чи інших тропях, інакшими словами кажучи, фразеологізми створені на словесних образах [3: 28]. Як зазначає В. Телія, образи, що лежать в основі фразеологічної одиниці, є "достатньою мірою прозорими для певної лінгвокультурної спільноти, тому національно-культурна специфіка у фразеології відображається яскравіше, ніж у лексиці, хоч не всі образи внутрішньої форми одиниць є зрозумілими навіть для носіїв мови, а з іншого боку – багато загальнолюдських культурних стереотипів є універсаліями" [4: 56]. Кожний словесний образ в оригіналі несе певне пізнавальне й експресивне навантаження, яке необхідно відтворити в перекладі, щоб не збіднити художнього бачення світу письменником, щоб не зменшити ступінь експресії оригіналу. Переклад фразеологічних одиниць, особливо з образною семантикою, являє собою певні труднощі. Характер та способи застосування міжмовних перекладацьких відповідностей багато в чому визначаються першим та другим змістовими шарами, денотативною та конотативною образністю, функціонально-стилістичними й експресивно-емоційними конотаціями фразеологізму.

Оскільки фразеологія властива всім мовам, дедалі більший інтерес становить аналіз основних способів відтворення фразеологічних одиниць у перекладі, адже використані в перекладі фразеологізми суттєво зближують текст з живою мовою, пожвавлюють дії та сприйняття. Зіставлення фразеологічних одиниць різних мов дає можливість розкрити не тільки смислові, а й структурні відмінності. Перекладачеві необхідно забезпечити реалізацію прагматичного та семантичного наповнення фразеологічної одиниці на максимально можливому для досягнення цієї мети рівня еквівалентності. Необхідно зазначити, що між мовою оригіналу та мовою перекладу не завжди можна провести мовні паралелі – структурні й семантичні аналогії, знайти однакові моделі фразеологічних одиниць та отримати повний збіг семантичних значень слів, що входять у їхній склад. Крім того, пошук міжмовних відповідностей не завжди дає позитивний результат [5: 95]. У цих випадках

необхідні трансформаційні прийоми й методи перекладу, що дозволяють повноцінно передати фразеологічний склад мови першотвору.

При відтворенні фразеологізмів у німецькомовних перекладах О. Кобилянської фігурують методи дескриптивної перифрази та калькування, які доповнюються фразеологічними способами перекладу. Загалом усі відтворені перекладачкою фразеологічні одиниці можна умовно поділити на три групи:

1. Фразеологізми, які відтворені з повним збереженням образності;
2. Фразеологізми, для яких характерна часткова зміна образності;
3. Фразеологізми, в яких при перекладі образність повністю стирається.

З усіх проаналізованих прикладів (123) передачі фразеологічних одиниць німецькою мовою лише в 21 випадку перекладачка віднаходить їхні повноцінні еквіваленти з однаковими семантико-стилістичними функціями та однаковими закладеними в них образами. Так, приміром, фразеологізм "піти з торбами" ("Хоче мене з дітьми з **торбами** на старість **пустити**" [6: 56]) означає "вкрай збідніти, стати жебраком" у німецькомовному варіанті має свій відповідник "j-n an den Bettelstab bringen", який фіксується фразеологічними словниками [7: 116] ("Er will mich mit den Kindern auf meine alten Tage **an den Bettelstab bringen**" [8: 483]). Як бачимо, сам образ горя, голодних злиднів, крайньої нужди, що виникає під впливом сполучення лексем українського фразеологізму, функціонально-стилістична й експресивно-емоційна конотації того самого характеру, що створюється в мові першоджерела від взаємодії образного шару й фразеологічного значення даної одиниці, відтворено мовою перекладу; до того ж завдяки своїй архаїчній формі німецькомовний варіант несе більший заряд експресії. Подібним прикладом можна вважати відтворення фразеологізму "сушити голову": "От питання..., що над ним даремно **сушив собі голову** присланий слідчий" [9: 255] – "Das war die Frage..., über welche **sich** der hinausgesandte Untersuchungsrichter vergeblich **den Kopf zerbrach**" [10: 268]. У німецькому перекладі йому відповідає повний фразеологічний еквівалент подібної граматичної структури, тотожної семантики, смислово-стилістичних функцій, денотативних та конотативних сем. До фразеологізмів із збереженням повної образності слід віднести також фразему "в поті чола", яка служить відгомонам біблійної легенди і в якій закладений образ важкої праці, наполегливості. Для відтворення даного фразеологізму О. Кобилянська віднаходить його повноцінний еквівалент німецькою мовою: "Die ganze Woche arbeiten wir **im Schweiß unseres Angesichtes**" [8: 476], який у мові перекладу також належить до біблеїзмів і відтворює функціонально-стилістичні функції оригінального.

Віднайдення повноцінного еквівалента із збереженням образності фразеологізму є обмеженим; доволі часто О. Кобилянська використовує фразеологічні одиниці, переклад яких характеризується частковою зміною образності та конотацій: змінюватися може один з компонентів фразеологічної одиниці, образний компонент – іншим, близьким йому або допоміжний компонент – будь-яким іншим. До даної групи фразеологічних перетворень віднесемо так звані "авторські фразеологізми" (фразеологічні кальки-оказіоналізми) – ті мовні одиниці, які перекладачка віднаходить сама, і які характеризуються повним збігом денотативної образності та семантико-стилістичних властивостей. До таких трансформацій О. Кобилянська дається в семи випадках серед усіх проаналізованих: "(...) тоді аж староста догупався, як він сам себе в **дураки пошив**" [6: 51] – "(...) fiel es dem Kreishauptmann ein, dass er selber **den Brei gekocht hatte**" [8: 479]. У фразеологічній одиниці тексту першотвору закладений образ ошукання, одурманення, який дещо змінюється при перекладі іноземною мовою, оскільки німецькомовний варіант носить більш загальний характер. Такий вибір перекладачки можна вважати доцільним, бо чимала кількість фразеологізмів у німецькій мові пов'язана саме з лексемою "der Brei", і тому новостворена фразеологічна одиниця із збереженням денотативної образності оригінальної фраземи стане добре сприйнятливою іноземномовному читачеві.

Загальновідомо, що часте вживання одних і тих самих фразеологічних одиниць у тексті знижує їхню експресивність. Для збереження емоційно-експресивної тональності та функціонально-стилістичних відтінків першоджерела й вагомості в ньому певних фразеологізмів перекладачка часто спирається на відтворення лише їх денотативного змісту. Так, наприклад, фразеологізм "йти на бубен" у значенні отримати марний даремний результат О. Кобилянська відтворює по-різному: "Та не **пішло** все господарство **на бубен**" [6: 55] – "Hatte man nicht sein ganzes Hab und Gut versteigert" [8: 482] та "**Піде** весь **на бубен**" [6: 62] – "Alles wird in die Winde gehen" [8: 507]; більш виправданим слід вважати другий варіант, в якому через його розмовно-просторічний характер частково збережено образність та конотаційне нашарування. Очевидно, виходячи із контексту, перекладачка взяла до уваги синонімічний фразеологізм "піти на вітер".

Досить поширеним при відтворенні фразеологічного фонду оригіналу в О. Кобилянської виступає метод калькування (44 приклади), який доволі часто переходить в буквализм. С. Н. Денисенко вважає, що утворення фразеологічних кальок є процесом фразеологічної деривації, який поряд із загальними характеристиками має і свої особливості, позаяк він здійснюється під впливом і за зразками іншомовної моделі, тобто є наслідуванням, яке кожного разу від мови-джерела має ті чи інші ознаки

[11: 219]. Обмежене використання в перекладі скалькованих фразеологічних одиниць насправді доволі часто корисне, бо новотвір зберігає образність оригіналу і навіть вносить певну частку "оновлення". Як правило, цим методом перекладачка послуговується здебільшого при відтворенні фразеологізованих порівнянь: "Бач, місяця рукою вхопила, **як вола за роги**" [12: 76] – "Schon hatte sie den Mond mit den Händen gepackt – **just wie den Ochsen bei den Hornern**" [13: 94]; "Оце **як води в рот набрала!**" [12: 77] – "Nein, gerade **als ob sie Wasser im Munde hatte**" [13: 95]. Проте слухним вважається зауваження А. Федорова, який зазначає, що "детально точна передача окремих елементів, узятих ізольовано, ще не означає повноцінної передачі цілого, бо воно не є простою сумою цих елементів, а певною системою" [14: 236]. Тому неодноразово, відтворюючи певний фразеологізм поелементно, перекладачка передає іноземною мовою лише перший змістовий шар, а його другий змістовий шар та образність залишаються невідтвореними. Прагнучи бути максимально точною у передачі всіх деталей, перекладачка випускала з уваги стилістичну вартість фразеологізмів, а це призводило до буквализму. Таким способом О. Кобилянська передає, наприклад, фразеологізм "ні живий, ні мертвий": "Лежиш та лежиш, та й **ні життя, ні смерті**" [15: 52] – "Du liegst und liegst und **lebst nicht und stirbst nicht**" [16: 531], в якому скопійована фраза не викликає у німецькомовного читача відповідного поняття та образу важкого хворобливого життя, бо простежується семантико-стилістична різноплановість між висловом оригіналу та його перекладом. Сміслова вірність оригіналу руйнується також через буквальну точність прислів'їв та приказок, оскільки ті не властиві нормам німецької традиційної фразеології: "Кожен циган свої діти хвалить" [6: 45] – "Jeder Zigeuner seine Kinder lobt" [8: 475]. Інколи поелементне відтворення фразеологічних одиниць призводить до серйозних курйозів у перекладі, де, очевидно, через неправильне розуміння фразеологізму перекладачка подає цілком невірний німецькомовний варіант із втратою навіть денотативної образності: "(...) так як у Боруха це слово почула, то колотач у її **руках застиг**" [6: 53] – "(...) als sie dieses Wort vernahm, **wurde ihr der Milchloffel in der Hand zu Eis**" [8: 481].

У таких випадках краще застосувати описовий переклад, яким можна правильно передати хоча би денотативні нашарування, як це робить О. Кобилянська в більшості своїх перекладах (51 приклад). Дослідниця Р. Зорівчак зазначає: "Якщо зміст фразеологізму відтворюється у перекладі описово, то зникає перший змістовий шар, який, без сумніву, впливав би на загальне фразеологічне значення фразеологічної одиниці. Зникає, відповідно, образ, а разом з ним стилістично-функціональна й експресивно-емоційна конотації, що виникли б від взаємодії образного шару й фразеологічного значення фразеологічної одиниці" [3: 119]. Скориставшись дескриптивним перекладом, О. Кобилянська відтворює, насамперед, семи, які стосуються денотатив загального значення фраземи і дуже рідко конотативні семи: "(...) вже-м си кілька находила, що тепер нема як **лиця вказувати**" [15: 51] – "(...) ich ging bereits so viel herum, **dass ich mich schame, noch weiter zu gehen**" [16: 529]; "Чоловік, що працює, та **йому вже на роду написано**, аби з нього **шкіпу лупити**" [6: 59] – "Demjenigen, der arbeitet, **steht schon von Geburt an auf der Haut geschrieben, dass sie ihm geschulden werden soll**" [8: 486]. Як бачимо, дескриптивна перифраза не в усіх випадках застосування О. Кобилянською є доцільною, як приміром, в останньому прикладі, коли фразеологічні одиниці через скалькований та описовий вирази в перекладі втрачають свою значущість, не відтворюючи навіть свого розмовно-просторічного характеру. Описовим словосполученням із нейтральною семантикою відтворює О. Кобилянська фразеологізм "прийде коза до воза": "Du wirst noch zu mir **zurückkommen**" [8: 478].

Зіставлення оригіналу і перекладу щодо відтворення фраземіки підкреслює ще одну рису перекладацької техніки О. Кобилянської, яка носить негативний характер – часті пропуски фразеологічних одиниць у перекладах (8), які, натомість, в оригіналі стають визначальною рисою автора, як, наприклад, у творчості Л. Мартовича: "От, видите, бігме, я вже забула, так мені **баки забили**" [6: 57] – "Ich hab' es meiner Seele schon vergessen" [8: 484]; "(...) і висватають, **як пити дадуть**" [12: 78] – "Gewi?, freien werden sie um uns" [13: 94].

Аналізуючи способи відтворення фразеологічних одиниць О. Кобилянською, можна дійти **висновків**, що перекладачка за допомогою віднайдених німецькомовних варіантів відтворила семантико-стилістичні функції, експресивно-емоційні конотації з частковою чи повною образністю низки фразеологізмів оригіналу; втрата образності та конотативних нашарувань простежується при використанні кальок та дескриптивної перифрази. Певні огріхи при відтворенні фразеологічного фонду можна пояснити хіба що неухважним ставленням перекладачки чи нерозумінням певної фраземи.

За допомогою порівняльно-зіставного та кількісного методів встановлено, що при відтворенні проаналізованих фразеологізмів німецькою мовою домінують метод калькування (36% випадків) та дескриптивної перифрази (41% випадків), рідше застосовується фразеологічний еквівалент (у 16% випадків).

Виходячи із короткого перекладознавчого аналізу фразеологізмів німецькою мовою, серед напрямів **подальших наукових пошуків** доцільно виділити особливості відтворення О. Кобилянською інших національно-маркованих одиниць іноземною мовою, зокрема, лексичних та структурно-конотативних реалій, одиниць ономастики та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Погребенник Я. М. Німецькомовний контекст творчості Ольги Кобилянської. – Чернівці, 2005. – 70 с.
2. Самойлович Л. В. Вплив вірувань українців на формування фразеології // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – № 2. – 2006. – С. 224 – 228.
3. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою). – Львів: Вид-во при ЛДУ, 1983. – 174 с.
4. Телия В. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа "Язык русской культуры", 1996. – 288 с.
5. Бархударов Л. С. Мова та переклад. Питання загальної та часткової теорій перекладу. – М., 1975. – 460 с.
6. Мартович Лесь. Вибране: оповідання. – Ужгород: Карпати, 1982. – 224 с.
7. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 2., neubearbeitete und aktualisierte Auflage. – Band 11 Dudenverlag, Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich, 1996. – 955 s.
8. Martowytsch Ol. Ein Bauernsterben // Ruthenische Revue. – 1905. – Jg. 3. – Nr. 20. – S. 474 – 488; Nr. 21 – 22 – S. 507 – 518.
9. Пчілка О. Твори. – Київ: Дніпро, 1988. – 583 с.
10. Pczilka Olena. Nachtigallengesang // Ruthenische Revue. – 1903. – Jg. 1. – Nr. 11. – S. 266 – 270; Nr. 12 – S. 290 – 294.
11. Денисенко С. Н. Лінгвокогнітивні особливості фразеологічного калькування (на матеріалі німецької мови) // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – № 4. – 2008. – С. 219 – 221.
12. Вовчок Марко. Народні оповідання. – Київ: Дніпро, 1989. – 271 с.
13. Wowtschok Marko. Ein Traum // Ruthenische Revue. – 1904. – Jg. 2. – Nr. 4. – S. 93 – 96; Nr. 5 – S. 115 – 117.
14. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. – М.: Высшая школа, 1968. – 396 с.
15. Стефаник В. Моє слово. Новели, оповідання, автобіографічні та критичні матеріали, витяги з листів. – Київ: Веселка, 2001. – 319 с.
16. Stefanyk W. Katrussja // Ruthenische Revue. – 1904. – Jg. 2. – Nr. 18. – S. 529 – 532.

Матеріал надійшов до редакції 05.03. 2009 р.

Лопушанская О. Н. Особенности воспроизводства фразеологического фонда в немецкоязычных переводах Ольги Кобылянской.

В статье рассмотрены особенности перевода фразеологических единиц на немецкий язык, отдельно обращено внимание на использование методов перевода, которые обеспечивают полное или частичное сохранение, или потерю образной семантики языковых единиц оригинала; сделан анализ путей достижения адекватности в переводах Ольги Кобылянской.

Lopushanska O. M. The Peculiarities of Phraseological Fund Reproduction in Ol'ha Kobylianska's German Translations.

The article deals with the peculiarities of phraseological units reproduction in the German language. Special attention is paid to the use of translations methods, which provide complete or partial preserving or loss of language units image semantics of the original; the ways of adequacy achievement in Ol'ha Kobylianska's translations are analyzed.